

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 44.

Lördagen den 1 November

1873.

Konungens befallningshafvandes femårsberättelser.

II.

Vi slöto den förra afdelningen af vår öfversigt med en blick på skogshushållningen, och vi skola börja denna senare med att kasta ögonen på en annan af våra hufvudnäringar, nemligen bergsbruket. Här har det varit en större svårighet än inom något annat område att bringa någon öfverensstämmelse mellan landshöfdingeembetenas uppgifter och kommerskollegiets årliga berättelser, och så stor har stridigheten varit, att chefen för Statistiska centralbyrån nödgats uppställa sina tabeller nästan helt och hållet efter de senare, så väl för bergsbruket som för slöjderna i allmänhet. Det är märkvärdigt nog, att då den nuvarande bergsöfverstyrelsen inskränkt sina redogörelser för bergsbruket till det magraste möjliga schema, efter hvilket man väl kan uträkna beloppet af malmören och tiondetackjern men omöjligt göra sig någon ringaste föreställning om sjelfva industriens ståndpunkt och de framsteg som deri blifvit vunna, så har ett eller annat landshöfdingeembete, såsom t. ex. det i Upsala län, bemödat sig att genom fullständiga uppgifter om kolåtgång, afbränning af råvaran vid förädlingen o. s. v. verkligen visa handteringens närvarande utveckling, under det att andra, t. ex. konungens befallningshafvande i Vermlands län, ådagaläggat sitt intresse för saken genom mera allmänna betraktelser, särskildt angående in-

flytandet af de nya och storartade kommunikationsanstalter hvilka just voro under förberedelse när denna embetsman skref sin berättelse. Men landshöfdingeembetenas uppgifter på det hela äro ytterst ofullständiga, så att ett stort antal verk och inrättningar äro alldeles förbigångna. Derigenom har det löjliga inträffat, att i tabellen n:o 7: B, som redogör för »Bergverk, bruk, fabriker och manufakturinrättningar 1870» har hela tillverkningsvärdet, vid så väl grufvor och masugnar som förädlingsverk, blifvit beräknadt till icke fullt 17 millioner rdr, ehuru här råvarans värde blifvit upptaget på nytt för hvarje särskild förädlingsprocess, under det att följande års export, som är obetydligt större, af kommerskollegiet beräknas till mer än 34 millioner, i hvilka hvarje råvaras värde naturligtvis blott ingår en gång. Vi hafva citerat kollegiets berättelse för 1871, emedan värdena af exporterna här första gången finnas utförda i specialtabellen. Under sådana förhållanden hemställa vi, om det ej vore bättre att bergmästareembetena finge lemna sina uppgifter ensamt till kommerskollegiet, och att landshöfdingeembetena öfver hufvud taget icke befattade sig med sådana saker som det tillhör speciella embetsverk att till redogörelse upptaga. Antalet af till ett postkontor under året ankomna samt derifrån afgående bref tillhör generalpoststyrelsen

att taga vara på, och skogsstyrelsen bör vara fullt kompetent att uppgifva arealen af kronans skogar. Om formuläret för femårsberättelserna förändrades derhän, att landshöfdingarne befriades från att redogöra för sådant som andra myndigheter måste veta mycket bättre än de, skulle det blifva dem möjligt att gifva en större vidlyftighet åt sådana ämnen som de känna bättre än någon annan, och som för allmänheten äro af det allra största intresse. Vi nämna exempelvis de rikhaltiga upplysningar rörande välgörenhetsinrättningar och stiftelser som finnas i berättelsen från Göteborgs och Bohus län, samt det försök som blifvit gjordt från Kalmar län att redogöra för det sedliga tillståndet i länet. Om de nu för första gången började redovisningarna för kommunernas hushållsväsende hafva vi en annan gång haft tillfälle att yttra oss; berättelserna från Skaraborgs och Örebro län utmärka sig i detta afseende genom synnerlig noggrannhet och utförlighet. Vi skulle vilja att hvarje embete finge vid afgifvandet af dessa berättelser mera följa sin smak och sitt omdöme i hvad som kan vara lämpligt att omtala eller undertrycka. Detta få de visserligen redan nu, men det är då af vigt att också slippa tala om det som de icke veta, och omöjliggen kunna veta, så fullständigt som andra myndigheter, hvilka med sådana saker hafva *ex professo* att skaffa och för dem äro skyldiga att fullständigt redogöra.

I en föregående uppsats, som var särskildt egnad åt utsigterna för den svenska jernhandteringen (n:o 17 för den 26 april 1873), meddelade vi några sifferuppgifter, hvilka vi här skola komplettera efter kommerskollegiets sedermera offentliggjorda berättelse om bergshandteringen för 1871. Såsom allmän regel kan antagas, att då de flesta svenska jernmalmerna innehålla ungefär 50 proc. metall, så tillverkas omkring hälften så mycket tackjern som malm brytes, och sedan dels direkt tackjernsexport eger rum till ett årligt belopp af nära en million centner, dels en stor mängd gjuterier och mekaniska verkstäder blifvit inom landet anlagda, utträckes icke mycket mer än hälften af tackjernet till stångjern. I hela riket uppfordrades 1871 till samman 15,215,589 centner 20 skålp. malm, hvaraf i Kopparbergs län 4,186,378 ctr, 3,190,455 ctr i Örebro, 2,850,985 ctr i Vermlands och 2,168,485 ctr i Vestmanlands län. Deraf

blästes 7,028,411 ctr 15 skålp. tackjern och gjutgods, hvaraf närmare 2 millioner ensamt i bergslagen i Örebro län. Af detta tackjern utsmiddes till stångjern 4,415,510 ctr 88 skålp., hvaraf största beloppet 814,378 ctr i Vermland och det näst största, 771,653 ctr, i Örebro län, utom omkring 100,000 ctr bessemersstål, som framställes direkt ur masugnarne. Af stångjernet utskleppades detta år endast 2,537,038 ctr samt 315,540 ctr manufakturadt jern och stål; det öfriga, med afdrag af inventariet på stapelstadsvägarne, användes till inrikes förbrukning. Af de s. k. ädlare metallerna är tillverkningen nu mera en obetydlighet: af garkoppar icke fullt 33,500 ctr, af bly 2,095 ctr, af silfver 2,292 skålp. 26 ort 30 korn, och af guld — vid konung Gustaf III:s silfververk i Falun — 39 ort 94 korn. Nickel- och zinkmalmerne blifva ej i allmänhet inom riket slutförädlade. Af stenkol brötes 1871 ännu icke fullt 2 millioner kubikfot.

För handtverkerierna och de vid dem sysselsatta arbetarne lemnas några uppgifter som icke äro utan intresse. Antalet mästare och arbetare för hela riket uppgick till 38,957 efter konungens befallningshafvandes uppgifter men till endast 35,532 enligt kommerskollegiets. Något egentligt tilltagande har icke visat sig, men de sjelfständiga arbetarnes antal har ökat sig med omkring 3,000, hvarmed biträdenas sålunda blifvit minskadt, hvilket kan förklaras af den större frihet för yrkenas sjelfständiga utöfning som är medgifven i den gällande lagstiftningen. Det största antalet handtverkare utgöres af skräddare med 6,230, dernäst följa skomakarne med 5,208, vidare smederna, 5,082, så snickare 2,916, bagare 2,634 o. s. v. Hvilken ofantlig utveckling våra näringar i öfrigt tagit under perioden, kan man sluta af det stora antalet aktiebolag, åt hvilka kunglig stadfästelse blifvit meddelad; de utgöra till samman 302, med ett minimi-kapital af mer än 100 millioner — i fall det högsta tillätta kapitalet skulle komma i användning, ökas denna siffra med många millioner. Det största af dessa företag är det Nordeuropeiska transit- och assurancesbolaget, med 300,000 aktier å 70 rdr eller ett aktiekapital af 21 millioner rdr; så kommer brand- och liförsäkringsbolaget Svea i Göteborg med 10 millioner, Oskarshamn-Nässjö jernvägsbolag med 7

millioner, Uddeholms bruksbolag med 3 millioner, Storfors bruksbolag med 1,800,000 rdr, o. s. v. Alla dessa äro stadfästa på föredragning af chefen för civildepartementet. På föredragning under finansdepartementet hafva under samma tid tillkommit Allmänna förlags-aktiebolaget i Stockholm, 2 millioner, hvilka kunna utsträckas till 15, Stockholms inteckningsgarantibolag, 1 million, samt några mindre banker och kreditanstalter. Å andra sidan synes den gamla husslöjden aftaga, särdeles lärftsväfnadsindustrien i Vesternorrland, men resultatet af den i Borås nyligen inrättade väfskolan har varit ganska uppmuntrande för införandet i hemmen af jacquard- och konstväfnader.

En betydlig del af dessa berättelser upptages af rubriken kommunikationer och varubyte. Det tar sig något eget ut att nu, så långt efteråt, få veta längden af statens jernvägar 1870, då vi känna det exakta miltalet ända till närvarande ögonblick, och denna redogörelse kunde derföre rätt väl öfverlemnas åt jernvägsstyrelsen. Mera intresserar det oss då att få veta något om landsvägarne, och vi erfara att längden af de allmänna eller så kallade kungsvägarne vid slutet af perioden utgjorde 1,853,66 mil, eller 99,66 mil mer än vid slutet af den näst föregående femårsperioden, en tillökning som dock synes bero derpå att vissa häradsvägar blifvit uppflyttade till denna högre rang, efter som hela sträckan af de under qvinqvennet fulländade och afsynade nya vägarne endast uppgår till 20,31 mil. Häradsvägarne utgöra lika mycket, eller 1,869,63, och sockenvägarne 1,609,04 mil; tillökningen på dessa båda senare vägklasserna har under femårsperioden utgjort nära 130 mil. Bland de vägbygnadsföretag som förtjena någon större uppmärksamhet bör i främsta rummet nämnas fullbordandet af den stora Jemtlandska kommunikationsleden, hvilken utgör en kedja af sammanhängande land- och sjöväg från Sundsvall öfver Östersund till riksgränsen och vidare till Levanger. Berättelserna från Jemtland och Vesternorrland lemna härom vidlyftigare upplysningar, men de stora förhoppningar man dervid fäst synas dock icke hafva blifvit motsvarade, efter som det bolag som gjort fullbordandet och det framtida trafikandet af denna led till sin uppgift nödgats afstå sina tillgångar till sina fordringsegare. Vä-

garnes längd på kvadratmilen är naturligtvis störst i Skåne, 5,7, och minst i Norrbotten, eller endast 0,11 vägmil på hvarje kvadratmil. På hvarje tusental invånare kommer i Jönköpings län 2,47 mil, hvilket är det högsta, samt i Göteborgs och Bohus län 0,59 mil, hvilket är det minsta. Vägpenningar erläggas endast på några få ställen.

Jernvägarnes utsträckning har i väsentlig mon minskat det förut så ofta och så bittert öfverklagade skjutsningsbesväret. Gästgifveriernas antal utgjorde vid slutet af 1870 vid allmän landsväg 983, vid häradsvägar 408 och vid sockenvägar 45. Entreprenad utgöres nu mera vid det öfvervägande flertalet gästgifvaregårdar i Norrland och länen norr om Mälaren, men vid ett ringare antal i Kalmar, Gotlands och Elfsborgs län. Den stegring som i senare tider flere gånger blifvit beslutad i skjutslegan har haft till följd att de skjutsskyldige på några ställen, för att blifva berättigade till den högre legan, sjelfva bildat bolag till att öfvertaga skjutsskyldigheten. Antalet utgångna skjutshästar har på 20 år sjunkit med mer än hälften: i Gefleborgs län, der gästgifvare-skjutsen är lifligast, utgår i medeltal från hvarje gästgifveri endast två hästar om dagen; i mellersta Sverige föga mer än en, i Kronoborgs, Elfsborgs och Gotlands län icke mer än 1 häst hvar 3:dje, 4:de eller 5:te dag. Till lättnader i afseende på sättet att färdas hörer också borttagandet af grindar öfver farvägarne, och den kongl. kungörelse som i detta syfte utfärdades den 11 oktober 1864 synes hafva haft goda verkningar. Så berättas från Upsala län att 191 grindar blifvit borttagna och 98 ytterligare utdömda, men att ännu kvarstå minst 1,000 sådana impediment öfver länets allmänna vägar. I Jönköpings län hafva 553 grindar blifvit indragna, och en stor mängd andra väntades af samma öde. Skaraborgs län, som 1860 hade 1,292 grindar öfver sina allmänna vägar, egde i slutet af 1870 icke mycket mer än hälften eller 690. I Örebro län hade de under perioden blifvit minskade från 372 till 154, och i Blekinge uppgifves att deras antal blifvit nedsatt från 8 till 6, vid två af hvilka dess utom särskilda vaktare äro anställda, så att äfven i det afseende är den lilla provinsen nu mera ett paradiset för de vägfarande.

För sjökommunikationernas underhjälp-

de gjordes åtskilliga större arbeten, såsom Kinda kanal, hvarigenom en $7\frac{1}{2}$ mil lång sammanhängande vattenväg blifvit vunnen från Roxen till södra ändan af Åsunden, med en kostnad af 1,348,000 rdr, och Dalsland kanal, som från Hattefura hamn vid Venern öppnat segelbar förbindelse genom flere långa sjoar ända inom den norska gränsen. Detta senare företag kostade 1,441,000 rdr. Dertill komma en mängd hamn- och strömmrensingsarbeten. Af en bifogad tabell synes hvilka tider segelfarten varit öppen för några inländska segelleder och hamnar vid Öresund, hvaraf det bland annat visar sig, att Malmö hamn obehindradt kunnat trafikeras hela fyra år och Helsingborgs under samma tid blott en eller annan dag varit stängd af drifis. Det hade varit af vigt att vinna sådana uppgifter äfven för de betydligare af Östersjöns och Botniska vikens hamnar; nu vet man endast att sjöfarten på dessa vatten vanligen öppnats i medlet af april, utom 1867, då dermed dröjde en månad längre.

Oaktadt alla framsteg som vinterseglationen gjort, och de utvidgade anstalterna för räddningsväsendet, räknades under de fem åren icke mindre än 694 strandade fartyg, hvaraf 242 in- och 452 utländska. Af dessa bergades 56 af egna besättningar och 348 genom hjälp från kusten de öfriga: 290 blefvo totalt förolyckade. Gotlands och Skånes sundskuster räknade de flesta af olycksfallen; höstmånaderna, särdeles november, äro den årstid då de talrikast förekomma. De fasta fyrarnes antal hade blifvit förökadt från 57 till 84, fyrskeppens antal fördubladt från 4 till 8, samt båkar och andra sjömärken förökade från 247 till 294. Fyrpersonalen, som 1865 utgjorde 156 personer, räknade 1870 icke mindre än 202 personer, och lotspersonalen ökades under samma tid från 857 till 879. I dessa uppgifter ingår ej seglationen på Venern samt på andra inre segel- och kanalleder.

Den olikhet i uppgifter vi i det föregående anmärkt mellan länsstyrelserna och kommerskollegiet är ingenstädes större än i fråga om sjöfarten. Så upptaga de förra för den inrikes sjöfarten 219 ångfartyg af 2,571 läster och 6,280 hästkrafter, medan kommerskollegiet gifver de motsvarande siffrorna respective 305, 3,083 och 7,745. Det lär vara de små ångsluparne, hvilka i hufvudstaden upphålla persontrafiken, och

hvilka af öfverståhållarembetet icke anses tillhöra den inrikes sjöfarten, som vålla stridigheten. Antalet skeppare och besättning på 1708 segelfartyg för inrikes fart af 23,885 läster utgjorde enligt konungens befallningshafvande 4,950; kollegiet har mot den senare siffran endast 3,043, derigenom att sjö- och uppstäders, köpingars och landtmäns fartyg, då de begagnas till utrikes fart, icke äro upptagna. För den utrikes sjöfarten, hvarom uppgifterna äro närmare öfverensstämmande, användes 1870 enligt femårsberättelserna 63 ångfartyg med ett lästetal af 2,945, hästkrafter 3,385, samt seglande fartyg 1,384, med ett lästetal af 80,318, och en besättning utom skepparne af 10,330 man.

Tabellerna öfver handelsståndet upptaga för 1870 af båda könen 21,290 personer, hvaraf 6,490 på landet och 14,800 i städerna. Landthandeln har i jämförelse med den föregående perioden icke ökat sig, och ehuru ännu åtskilligt anmärkes mot den samma, börjar man medgifva att den i allmänhet varit till nytta, derigenom att allmogem nu spiller mindre tid på långväga stadseresor. Af handelsståndet äro ej mindre än 3,755 kvinnor, hvilket gör en tillökning från förra qvinnevanniet af nära hälften. Handels- och hushållsföreningar hafva i flere län bildat sig till motvigt mot det kreditmissbruk som läggas landthandeln till last, men som är vida äldre. Den gamla gårdfarihandeln upphör allt mer och ersättes af kringresande judar, tyskar och andra utlänningar, liksom de förra marknaderna mer och mer förlora sin betydenhet och efterträdas af torgdagar och s. k. kreatursmöten, hvilka senare på somliga ställen antagit karakteren af verkliga marknader.

Den följande kamerala afdelningen innehåller föga som kan intressera oss. Vi lemna derföre till en början ute allt som angår hemmansfördelning och skiftesväsende samt öfvergå med oss till taxeringsvärdena. Jemföras dessa, så vidt de röra jord, inrättningar och lägenheter på landet, med dem som egde rum vid slutet af det föregående qvinnevanniet, finnes en nedsättning af nära 100 millioner, eller från 1,854,650,000 till 1,756,250,000 rdr, allt i runda tal, samt för städerna en summa af 441,990,000 millioner rdr: summa fastighetsvärde för hela riket 2,198,260,000 rdr, allt efter landshöfdingeembetenas be-

räkningar. Riksgäldskontoret räknar dem till mer än 90 millioner rdr högre. Kronans fasta egendom är taxerad till något öfver 100 millioner, utom i mantal satt kronoegendom på landet under enskild disposition, omkring 11,485 millioner. Kronouppbördens belopp gifver alls ingen föreställning om statsinkomsterna och kan derföre saklöst lemnas ur räkningen. Såsom vi sett, hafva värdefulla bidrag till kännedom om kommunernas finanser börjat ingå — för några län temligen fullständigt; men det är tills vidare ingen möjlighet att göra några beräkningar öfver hela den kommunala hushållningen. Medelstora län redovisa för sina samtliga behof en half million eller så omkring, så vida inga större städer äro belägna inom dem. Stockholms stads budget går till nära 4 millioner om året, och Göteborgs ungefär till hälften så mycket; dock inräknas på båda ställena en mängd inkomster och utgifter som icke hafva något att göra med taxeringen. Om landstingens finanser, hvilka för öfrigt icke äro af någon betydning, har efter Tidskrift för Sveriges Landsting varit så mycket meddeladt i de stora tidningarna, att vi på detta ställe kunna helt och hållet förbigå det.

Viktigast och mest innehållsrik är den sista rubriken, som kallas Politi, och som inom sig inbegriper en mängd olikartade ämnen, bland hvilka undervisningsväsendet ämnar det främsta rummet. Vi finna emellertid snart att vi veta mer derom på annan väg, och vi skulle knappast hafva nämt ett ord om hela saken, om det icke vore för den tillintetgörande kritik som chefen för Statistiska centralbyrån låtit falla öfver de statistiska redogörelserna för elementarläroverken: de af öfverståthållarembetet i Stockholm meddelade siffrorna hafva övisat sig vid ringaste granskning påtagligen vara fullkomligt värdelösa, de i senaste skolkomiténs betänkande meddelade uppgifterna om lärareantalet m. m. »genom själva sin uppställning synnerligen missledande», o. s. v. Om de nya folkhögskolorna falla åtskilliga landshöfdingeembeten mycket fördelaktiga omdömen, och det är med synbart intresse de i allmänhet behandla undervisningsväsendet.

Vi komma nu till ett område, der dessa myndigheter äro bättre hemmastadda, nemligen försäkringsväsendet, och vi måste då

erkänna, att vi blifvit angenämt öfverraskade af den ofantliga utveckling som denna välgörande verksamhet tagit under de sista fem åren: en mängd nya försäkringsbolag hafva uppkommit, och de öfrigas rörelse är betydligt utvidgad, så att ensamt försäkringsanstalterna mot brandskada vid 1870 års utgång hade ett ansvarighetsbelopp af icke mindre än 1,785 millioner, mer än motsvarande taxeringsvärdet af hela rikets jord; ersättningar för brandskador hade under hela perioden utgått med till samman 16,823,918 rdr. Bland försäkringsbolagen mot sjöskador bör nämnas Stockholms sjöförsäkringsaktiebolag, som inrättades 1867 och hvars under de tre årens försäkrade kapital, hvari naturligtvis inbegripas de reassurerade beloppen, vid 1870 års utgång utgjorde mer än 142 millioner, samt en utbetalt skadeersättning, efter afdrag naturligtvis för reassuradörernas tillskott, af nära 800,000 rdr. Störst af alla dessa bolag är det under föregående qvinnevannet i Göteborg inrättade sjöförsäkringsaktiebolaget Gauthiod, med en ansvarighetssumma af nära 229 millioner, hvarå dock under femårsperioden endast 605,104 rdr blifvit utbetalta i skadeersättningar. Lifförsäkringsanstalterna — det fins två sådana i Sverige — hafva ännu ej fått full fart, och kan hända motverkas sjelfva idén till någon del af den enligt vår tanke helt och hållet oberättigade föreställningen, att det är något syndigt, eller åtminstone stötande, uti att bygga ekonomiska spekulationer på sin egen lifslängd. Försäkringar mot förluster genom kreaturssjukdomar och hagelskador, hvilka i andra åkerbrukande länder äro mycket brukliga och gagnande, äro här så godt som okända, hvilket icke kan annat än beklagas; det hushållningssällskap som lyckades bilda det första kreatursförsäkringsbolag för ett helt län skulle göra sig väl förtjent af det allmänna. Om lifränte- och kapitalförsäkringens ofantliga utveckling, hufvudsakligen genom Fosterländska föreningens välsignelserika verksamhet, innehåller den periodiska pressen tid efter annan mycket glädjande underrättelser. Vi inskränka oss här till att efter föreningens sista, nyligen utdelade berättelse anföra följande betecknande sifferförhållanden för de fyra sista räkenskapsåren. År 1868 tillkommo 900 nya delegare i lifränteanstalterna, med ett under året insatt be-

lopp af 253,334 rdr; samtliga delegare voro kvarvarande, och den vid årets slut innestående behållningen uppgick till 2,201,488 rdr; år 1869 voro dessa siffror respectivet 1,879, 526,748, 9,754 och 2,820,193; år 1870 voro de 3,465, 782,600, 13,172 och 3,727,146; år 1871 slutligen 7,805, 1,147,197, 20,388 och 5,008,378.

Det sista och icke minst viktiga kapitlet angår den allmänna fattigvården. Chefen för Statistiska centralbyrån redogör omständligt för de äldre föreskrifterna som hade afseende på fattigvårdsstatistiken, men då hela den dertill hörande lagstiftningen blifvit genom den nya fattigvårdsstadgan af den 9 juni 1871 i grund förändrad, kunna vi förbigå allt som dit hörer och inskränka oss till några af de viktigaste sakförhållandena. Hvad då först angår antalet af fattigvårdssamhällen, så sammanfaller det i allmänhet med kyrsocknarnes antal; några sammanslagningar af flere socknar hafva visserligen egt rum, men deremot hafva icke få enskilda större egendomar och industriella anläggningar sin särskilda fattigförsörjning, och på några ställen är roteindelning vidtagen, så att på det hela kunna fattigvårdssamhällena, om de särskilda rotarne deri medräknas, anslås till omkring 3,000. Fattighuset utgjorde under perioden omkring 2,400 och hade rum för i det närmaste 20,000 personer; 870 fattigvårdssamhällen saknade alldeles sådana anstalter, men andra hade så många flere, så att i somliga socknar funnos ända till 20 à 30 lägenheter tillgängliga för fattiges herbergerande. Samtliga fattighjon och understödstagare på landsbygden beräknades för 1870 till 167,665 och för städerna till 36,713. Af dessa 204,378 personer hafva under 1870 85,147, hvaraf 36,985 barn, åtnjutit full försörjning, de öfriga, bland hvilka utan tvifvel också ingår ett betydligt antal barn, partiella och tillfälliga understöd. Hela kostnaden för fattigvården uppgick sistnämnda år enligt femårsberättelserna till något öfver 6 millioner, men om man dertill lägger de tillfälliga understöden in natura, hvilkas pennningvärden blifvit antingen mycket lågt eller alldeles icke beräknade, stiger summan utan tvifvel vida högre. Förhöjningen i dessa kostnader under qvinqvennet är i ögonen fallande, då samma utgifter för 1865 endast utgjorde 3,886,862 rdr. Men

dels infollo under perioden flere hårda missväxtår, dels gaf lagstiftningen då ännu anledning till öfverdrifna anspråk å de fattiges sida, så att man af dessa siffror icke är berättigad att draga några tröstlösa slutsatser för framtiden, och redan från 1869 till 1870 märker man en minskning af nära en fjerdedels million. Att emellertid fattigvårdsutgifterna icke kunna till någon betydligare grad minskas inom den närmaste framtiden, ligger i sakens egen natur, ty med landets stigande välfstånd är det öfverensstämmande att kommuner och enskilda skola blifva uppförade till större frikostighet mot de behöfvande, och i synnerhet skall denna välvilja visa sig i åtgärder att lätta skolgången för fattiga barn, såsom vi redan nu se att sådana i förmögnare samhällen förses med fullständig beklädnad och föda. Dermed har fattigvården också, såsom sig bör, sträckt sig ett steg in på det preventiva området. Då emellertid, såsom chefen för Statistiska centralbyrå ytrar, »den preventiva fattigvårdens kraftigaste medel ligger i ett kristligt familjelif, som gör flit, förnöjsamhet och sparsamhet till hufvudvilkor för dagligt bröd, torde den oberäkneliga inflytelse som ett dylikt familjelif ännu lyckligtvis, åtminstone mångstädes, i vårt land utöfvar för tjena att i främsta rummet framhållas såsom medel att motverka fattigdomens uppkomst, hvarigenom behovet af ett mera systematiskt genomförande af egentlig fattigvård kan i betydlig mån förringas.» Vi äro helt och hållet af hans mening, men vi betrakta icke detta välgörande inflytande såsom en rest af något bättre, utan snarare såsom en ny brodd till något bättre, som lofvar de bästa frukter. En egentlig ekonomisk uppfostran för den stora massan af folket kan med all rätt sägas nyss hafva börjat. Det faus af gammalt i våra bygder en stor förmåga af försakelse, förenad med en vacker anda af kristlig undergifvenhet. Dessa mera passiva egenskaper äro i aftagande, och fordringarna på lifvets nödtröft, eller fast mer på dess lycka, äro äfven i de djupaste lagren af samhället betydligt stegrade. Men andra goda faktorer hafva tillkommit, större arbetskicklighet, som gör det möjligt att mångdubla inkomsten af arbetet, bättre beräkning och ökade tillfällen att göra besparingarna fruktbarande, hvartill mångfal-

diga i klokt och välvilligt inrättade anstalter i hög grad bidraga. Sparsamheten i folklynte och folkseder står på vägen att från passiv omsätta sig till mera aktiv, och detta är ett godt tecken, hvars betydelse icke förringas deraf att en stor mängd människor, inom de lägsta bildningsgraderna lika väl som inom de högsta, lärt sig njutningens behag, utan att ännu hafva hunnit lära sig behaget af ekonomiskt oberoende. Men om detta förhållande också mången gång kan vara nedslående, får man trösta sig med gamla erfarenheten, hvilken äfven på detta område har sin giltighet, att flården är en förelöpare till civilisationen.

Den vidlyftighet, hvarmed vi denna gång

behandlat konungens befallningshafvandes femårsberättelser må gälla såsom bevis på den stora vikt vi fästa vid dessa urkunder, och såsom ett uttryck af den höga aktning flere af dessa arbeten ingifvit oss. Formulären äro i flere afseenden något föråldrade, och såsom vi sett kunna i många fall de centrala myndigheterna gifva långt tidigare, fullständigare och tillförlitligare uppgifter än landregeringen. Men redan i sitt nu varande skick äro dessa berättelser af stor betydhet, och oundärliga för hvar och en som önskar veta något om landets och folkets utveckling; med några få tidsenliga förbättringar kunna de blifva övärderliga.

Arthur Schopenhauer

och hans pessimistiska filosofi.

Då vi för några månader sedan redogjorde för professor Wilh. Bolins filosofiska författareskap, och särskildt för hans intressanta framställning i *Svensk Tidskrift* af E. von Hartmanns Philosophie des Unbewussten» (n:o 16, s. 253), yttrade vi, att denne sistnämnde skriftställare inom sin vetenskap redan intagit ett så betydande rum att han icke kan lemnas obemärkt af dem som tro att det fins en filosofi efter Hegel eller Boström. Vi antyde då äfven det sammanhang hvori Hartmanns filosofi står till Schopenhauers, och i hvilka afseenden den yngre tänkaren uti sin tröstlösa uppfattning af naturen och människolifvet gått längre än sin mästare. Visserligen står vårt lands filosofiskt bildade allmänhet, såsom vi fått veta, så högt öfver alla andra länders, att en kritik öfver Hartmanns omedvetenhetsfilosofi inför den samma är obehöflig. Men då vi sjelfva icke drista räkna oss till dessa »filosofiskt bildade» storheter, och vi hoppas att detta äfven är förhållandet med flertalet bland våra läsare, hvilka ändå gerna erfara något af det som af tidens djupaste sinnen tänkes öfver människans högsta angelägenheter, hafva vi föreställt oss att några få drag till åskådliggörandet af den pessimistiska filosofien, så vidt som möjligt fria från skoltermer, och så sammanträngda att de kunde rymmas inom de vanliga gränserna för en

af våra uppsatser, icke skulle vara dem alldeles ovälkommen.

Schopenhauer hörer icke till katederfilosofernas antal, förekommer säkert icke i de filosofiska kollegierna, och få svenskar torde ens hafva hört hans namn. Den som skrifer dessa rader erkänner för sin del gerna, att han för första gången såg ett arbete af Schopenhauer icke på något offentligt bibliotek eller hos någon af de akademiska lärde, utan hos en praktisk man, som i dess läsning sökte vederqvickelse och hvila från mödosamma sifferarbeten. Schopenhauer företer äfven det märkvärdiga förhållandet, att hans hufvudverk under ett halft århundrade varit förbisedt eller glömdt, men att på en gång, särdeles under de sista åren, hans person och hans skriftställareskap blifvit föremål för en ofantlig uppmärksamhet, särdeles inom Tyskland, men äfven utom dess gränser, och till och med i Amerika. Hans skrifter, hvilkas första upplagor ingen menniska läste, framdragas och omtryckas den ena gången efter den andra. Han räknar egentligen blott två lärjungar — Frauenstädt och von Hartmann — men det oakadt har det inom ett tjugotal af år, och i synnerhet efter hans 1860 timade död, uppstått en hel diger Schopenhauerlitteratur, som läses i mycket vidsträckt kretsar, och personer som känna den litterära

ställningen i sitt fädernesland försäkra att knappast någon nu levande eller afleden författare utöfvar ett större inflytande på Tysklands bildade ungdom än Arthur Schopenhauer. I detta ögonblick förbereder den stora Brockhaus-firman en prydlig upplaga af hans samlade skrifter.

Några bland de äldre af våra läsare torde ännu erinra sig en författarinna, Johanna Schopenhauer, hvars romaner och noveller icke så litet lästes i Sverige på 1820- och 30-talen. Hennes fädernesenamn var Trostina, en älsedd senatorsslägt i Danzig; hon gifte sig tidigt med en rik köpman, Floris Schopenhauer, och af detta äkten-skap föddes sönen Arthur i Danzig 1788. Hans uppfostran, liksom hans dopnamn, har föga likhet med den som på hans tid var och ännu är den allmännaste i hans hemland; det rika paret vistades sin mesta tid på resor, och barnet fick liffigare intryck af Frankrike och England än af det lärda, pedantiska fäderneslandet. Vid 21 års ålder kom han emellertid till Göttingen för att studera naturvetenskaper och historia, en förening af studieämnen som är ovanlig och karakteristisk. Schulze, som då var professor i filosofi vid denna högskola, upptäckte ynglingens rätta kallelse och riktade hans studier på Plato och Kant, med sträng anvisning att undvika alla andra filosofer, i synnerhet Aristoteles och Spinoza. Ett par år derefter begaf han sig till Berlin för att höra Fichte, i hvilken han hoppades finna en trogen lärjunge af Kant, men då han fann sin misräkning, beslöt han att gå sin egen väg för sig, och när krigsoroligheterna 1813 nödgade honom att öfvergifva Berlin, begaf han sig till Jena, der han erhöll sin grad, och derifrån till Weimar, hvarest han kom i nära beröring med två män, som på hans utveckling fingo det aldri största inflytande. Dessa voro Goethe och orientalden Friedrich Maier; den förre invigde honom i sina naturalistiska spekulationer, hvarom hans många år derefter utgifna teori till Goethes färglära bär vitnesbörd, den senare i de österländska religionernas mysterier, hvilka man väl kan säga gifvo den afgörande riktningen åt hans filosofi. Derefter lefde han några år i stor enslighet, dels i Dresden, dels på resor i Italien; 1820 habiliterade han sig såsom privatdocent i Berlin, men höll föreläsningar en enda termin,

och uppehöll sig åter några år på resor. Redan 1819 hade han utgifvit sitt stora verk »Die Welt als Wille und Vorstellung», eller om verdens grund i viljan och föreställningen; derefter hörde ingen af honom förr än 1836, då han, efter att hafva lemnat Berlin och för sin återstående lefnad bosatt sig i Frankfurt, åter utgaf en liten skrift om »Viljan i naturen», för hvilken Tyskland, då bräddfullt af hegelianismen, hade föga sinne, men hvilken sedermera blifvit flere gånger omtryckt och flitigt studerad. Det erkännande som förnekades honom i hans fädernesland erhöi han i Norden, i det att Kongl. Videnskabs-selskabet i Throndhjem prisbelönt honom 1839 utgifna arbete Om viljans frihet och gjorde honom till ledamot. Från den tiden växte hans anseende oupphörligt; han lemnade aldrig sin djupa tillbakadragenhet, i hvilken han efter sin stolta förklaring »lefde för filosofien, icke af filosofien», nästan utan annat sällskap än sin trogna pudel, men han hade blifvit uppmuntrad af sin framgång, och hans böcker började finna afsättning. Han hade för kongl. danska vetenskapsakademien skrivit en afhandling om grunderna för sedligheten, »Über das Fundament der Moral», som dock icke erhöi den köpenhamiska akademiens bifall, men han utgaf den i början af 1840-talet tillika med en annan skrift om etikens båda grundproblem. Ett par år derefter utkom andra upplagan af hans hufvudverk med talrika tillägg och förbättringar; och 1851 offentliggjorde han sitt sista och mest populära arbete »Paralipomena und Parerga», en samling af mindre filosofiska uppsatser, hvilka emellertid beröra äfven många andra ämnen, och som, genom sin angenäma stil icke mindre än genom sitt omvexlade innehåll och sin glänsande qvickhet voro egnade att göra hans lärar bekanta för ganska stora kretsar. Han dog ogift i Frankfurt vid 72 års ålder. Han var en människohatare och ett original, otillgänglig och föga älskvärd, men godhertad och på ett storartadt sätt välgörande. Säsom polemiker var han ytterst skarp, icke alltid rättvis, och hans uttryck voro långt ifrån tillräckligt bevakade.

För att begripa Schopenhauers spekulation måste vi gå litet längre till baka, men vi hoppas att det icke derföre skall blifva nödvändigt att öfverösa våra läsare med

konstord. Äfven den som aldrig hört en filosofisk föreläsning vet att filosofien är en vetenskap om kunskapen, att hon har att besvara frågorna om det fins en sanning, om den kan kännas, hvarigenom den kan kontrolleras o. s. v. Dessa frågor framstälde sig redan för den grekiska forntidens tänkare, och besvarades af dem efter hvars och ens lynne: Heraklitus sade ifrån att han ingen ting visste, sofisterna Protogoras förklarade att han visste all ting utom skillnaden mellan godt och ondt, och Sokrates kom till samma slutsats som Protogoras. Ännu mer än två årtusenden senare vände Leibnitz Heraklits påstående så, att han visste allt, dock endast såsom en möjlighet, ungefär såsom blomman och frukten finnas till möjligheten i fröet. Des Cartes, Spinoza och Leibnitz förfäktade hvar för sig allt varandes upphof ur två, en eller flere principer; engelska tänkare kommo och bekämpade allt annat vetande än erfarenhetens, bland dem Locke, som liknade människosjälens vid en oskrifven tafsla, dermed förkastande Des Cartes medfödda idéer, och Hume, som förklarade att tanken icke har några lagar, utan att allt tänkande beror på vana, så att världen blir en följd af osammanhängande företeelser, hvilka själen uppfattar och förknippar såsom hon är van. Denna skepticism uppväckte den tyska andan och gaf upphof till Kants berömda undersökning af det teoretiska förnuftet. Han instämde med Hume mot Locke, att det allmänna och det nödvändiga icke kunna fattas på erfarenhetens väg, men de behöfva därför icke sakna verklighet: det fins ju en verklighet i matematiken, som är abstrakt och allmän: det fins med ett ord allmänna idéer, lagar för tanken, bindande nödvändigheter, som existera *a priori*, det vill säga före all erfarenhet och alldeles icke bero, såsom Hume mente, af personliga uppfattningar. Tankens majestät var härmed proklameradt såsom den högsta myndigheten för människan, dock endast i brist på någon högre, och med vissa inskränkningar. Att bestämma de naturliga gränserna för den menliga intelligensen är det teoretiska förnuftets kritiska uppgift; att bestämma de implikerade nödvändigheterna eller postulaten är den spekulativa uppgiften för hvad han kallade det praktiska förnuftet.

Liksom Locke erkände Kant att all vår

kunskap kommer från erfarenhet och iakttagelse; men dessa äro icke kunskapen sjelf, ty i den kända vi blott våra egna förnimmelser, icke det förnumna tingets sjelft; *das Ding an sich* kan icke kännas. Vi veta en hel hop saker om guldets och känna det med lätthet i sär från andra ämnen, men »tinget sjelft» förblifver något hemlighetsfullt. Vi känna qväfvets företeelser så väl att vi genom spektroskopet kunna upptäcka dess förekomst på aflägsna himmelskroppar, men vi veta ändå icke hvad qväfvets är. Kant hade således redan på sin tid lyckats bestämma gränserna för all erfarenhetskunskap; bakom fenomenverlden, som kan förnimmas och kännas, står tinget sjelft, öfverstigande erfarenhetens snäva gränser, således något *transcendent*, hvilket endast nås med spekulatio; men Kant, som önskade vara en kritiker, ville icke spekulera. Om fysiken är en vetenskap, sade han, kan metafysiken, d. v. s. hvad som ligger utom och vid sidan af fysiken, icke vara en vetenskap, men han spekulerade lika väl, fastän så att säga *incognito*, under det praktiska förnuftets firma.

Detta praktiska förnuft var djerft nog att postulera, d. v. s. att utan vidare bevis förutsätta eller påstå Guds tillvaro och själens odödlighet, men *das Ding an sich* tordes det icke på; Kant hvarken tillade eller förnekade det en tillvaro för sig sjelf. Han spekulerade deröfver endast för att vinna en förklaring öfver upphofvet till det onda och till den sedliga förbindelsen. Det onda härledde han från världens materialitet, och denna dess materiella beskaffenhet uppenbarar sig som flerhet, åt hvilken tanken gifver enhet. Af den förvirrade företeelsernas värld äggar det meniskan att göra en skön, sedlig och harmonisk värld: detta är »det kategoriska imperativet», det ovilkorliga sedliga lagbudet, som af det praktiska förnuftet postuleras eller förutsättes. Att behandla de ändliga tingen såsom något slutligt, och icke tänka bakom dem ett ideal eller en möjlig fullkomning, är villfarelse: att antaga ett ideal men icke vilja det, icke sträfvare derefter, är synd.

Kant antog en gud men lemnade honom utom världen; det var lätt att tänka sig, hvad Kants efterföljare borde företaga för att afhjelpa denna ofullständighet. Om mångfalden och materialiteten äro upphof-

vet till det onda, så finnas två utvägar att
 besegra det, antingen att upphäva egois-
 men genom kärleken till nästan, efter som
 individualismens eller egoismens motsats
 är hvad man kallar altruism; det vill säga
 existerandet för andra, eller genom att döda
 köttet, efter som detta är andens motsats.
 det förra gjorde Fichte genom sin mora-
 liska verldsordning, det senare Schopen-
 hauer genom sin asketism. Här delar sig
 således den nyaste filosofiens vägar, åt ena
 hållet genom Fichte, Schelling och Hegel;
 till höger hegelianer och materialister, åt vän-
 dra hållet genom Schopenhauer, till pessimis-
 terna Fruenstädt och öf. Hartmann.
 Det förra systemet har haft sin tid; det
 synes som om solen nu ville uppgå för
 det senare, och så

d. v. s. köttet, måste underkufvas, och mo-
 tiven, d. v. s. förelsemedlen, gifva rum för
 quietiv, d. v. s. dugnande medel. Hvila
 och förintelse äro det högsta goda. Aske-
 tism och quietism äro de högsta formerna
 af sedlig fullkomlighet.
 Vi finna af detta att Schopenhauer var
 en idealist, så god som någon som filoso-
 fiens historia har att uppvisa, men lika-
 som nästan alla andra af samma riktning,
 har han gifvit vika för frestelsen att veta
 något utom sina egna intryck, i det han
 definierade »tinget sjelft» såsom »vilja». Han
 gifvit vika för metafysiken, och ändå gjorde
 han stöftåg på dess förbudna område. Så
 det svärta faller det sig för människoanden att
 i längden försaka all annan kunskap än
 sina egna intryck. Andra filosofer hafva
 vexlat system och haft ett såsom ynglingar,
 ett annat såsom män: så hade både Fichte
 och Schelling Schopenhauer blandade redan
 i sitt hufvudverk »Die Welt als Wille und
 Vorstellung» två oförenliga system till sam-

Vi måste lemna Fichte och hans mora-
 liska verldsordning å sidan, med erkännanden
 af dess skönhet men äfven af dess farare
 ty som allt till slut går väk af sig sjelft,
 så har ju människan egentligen ingen ting
 att uträtta, annat än att vänta på det der
 goda slutet, som låter allt onda vara jemnt
 Schopenhauers värld åter är ond ifrån bör-
 jan till slut, och den kan icke förbättras.
 Hans teori låter sig sammanfattas under
 följande hufvudpunkter.

man; det är som om det var ett
 Det syaraste i allt tänkande är utgångs-
 punkten. Det synes lätt sagdt att i bör-
 jan var det något, men huru definiera detta
 något, så att man deraf kan härleda en för-
 nuftig kosmogoni? Är det ett eller flere?
 Det senare är oförnuftigt, det förra ofrukt-
 bart, ty man kan lika visst säga att ingen
 ting kan komma af ett, som att intet kan
 komma af intet. För Moses föll det sig
 icke svårt att besvara frågan; han var in-
 gen filosof, men författaren till det fjerde
 evangeliet, som var en alexandrinsk filo-
 sof och skref för spekulerande människor,
 måste taga sin tillflykt till Logos, till det
 eviga Ordet, hvilket han satte sjelfständigt
 bredvid Gud, $\pi\rho\sigma\varsigma\ \tau\omicron\nu\ \theta\epsilon\omicron\upsilon\varsigma$. Här var föl-
 jaktligen en dualism, ty i annat fall hade
 Ordet aldrig kunnat blifva kött, det vill
 säga något annat än det var förut.

Verlden är ett sken utan verklighet, fe-
 noménal, icke real; tiden, rummet och sam-
 manhanget mellan orsaker och verkningar
 äro kategorier inom det tänkande väsen
 det, utan objektivt verklighet.
 Både företeelserna och förnuftet, odet
 uppfattade objektet och det uppfattande
 subjektet, äro uppenbarelsen — *Selbstob-
 jectivationen* — af detta något, hvilket är
 för världen det samma som viljan är för
 den enskilda människan. Men då det i
 världen icke gifves något orsakssamman-
 hang, kan detta något, denna ursprungs-
 vilja, icke hafva något mål, och dess sjelf-
 uppenbarelsen äro följaktligen sluppens
 verk. Men slumpen vill att de blifvit onda.

Det senare är oförnuftigt, det förra ofrukt-
 bart, ty man kan lika visst säga att ingen
 ting kan komma af ett, som att intet kan
 komma af intet. För Moses föll det sig
 icke svårt att besvara frågan; han var in-
 gen filosof, men författaren till det fjerde
 evangeliet, som var en alexandrinsk filo-
 sof och skref för spekulerande människor,
 måste taga sin tillflykt till Logos, till det
 eviga Ordet, hvilket han satte sjelfständigt
 bredvid Gud, $\pi\rho\sigma\varsigma\ \tau\omicron\nu\ \theta\epsilon\omicron\upsilon\varsigma$. Här var föl-
 jaktligen en dualism, ty i annat fall hade
 Ordet aldrig kunnat blifva kött, det vill
 säga något annat än det var förut.

Det är många grader eller stadier af
 dessa sjelfobjektivationer; de äro typerna
 för ting och kallas idéer eller arter. En
 sådan är intellektet eller föreställningen,
 som är viljans slafviska tjänare; genom
 henne blir viljan sjelfmedveten och sättes
 i stånd att hafva mål eller motiv.

På ungefär samma sätt gjorde Hegel med
 sitt absoluta, som är ett, men blir två genom
 differentiering, och tre, emedan de två icke
 kunna tänkas utom sin relation. Hegel är
 således en trinitarie så god som någon
 teolog. Schelling gycklade med Hegels
 absoluta, som fann det så tråkigt att vara
 allena att det måste gå utom sig sjelf och
 skapa andra. Schiller har uttryckt alldeles

Men då föreställningen ser huru illa det
 är stäldt i världen, fördömmar hon viljans be-
 vekelsegrunder, och viljan sjelf. Viljan,

samma tanke i sina patetiska verser:
 Freundlos war der grosse Weltenmeister,
 Fühlte Mangel, darum schuf er Geister.

Schopenhauer var ingen dialektiker och försmådde dialektiken; han ville ej verkna mer än en princip och glömde att alla filosofier i sig innefatta den dualism och trinitarism, icke kristendomens legendära och historiska, treenighet utan en af rent spekulativ beskaffenhet. Han kallade sitt absoluta för *Vilja*, men detta korta uttryck gömmer svårigheter, som icke äro så lätta att komma förbi. Han såg den i alla rörelser, drifter, liknande de mänskliga önskningarna i tyngdkraften, i magnetismen, i elektriciteten. Men viljan absolut tagen, har en betydelse annat predikat än ett rent negativt, nemligen oförmåga af hvila, all den stund rum och orsaksförhållanden endast äro kategorier inom tänkandet. Nu låter han likväl viljan objektivt sig i sig själv i tid och rum, ehuru föreställningen, som skulle tänka sig dessa förhållanden, ännu är ofödd. Viljan är förnuftig och själfmedveten, allt hvad hon frambringa blifva godt, och vi erhålla då kristendomens helvande, solliga gud; är hon omedveten och afsigtlös, erhålla vi Schopenhauers ursprungsvilja, och då måste världen blifva ond, ty alla beror på slumpen; som icke kan frambringa annat än förvirring och oreda. Detta är Schopenhauers pessimism.

Vi måste stanna vid dessa flyktiga uttydningar om Schopenhauers teori och skolan nu med några ord beröra hans sedlighetslära. Om världen, såsom vi sett, är summan af en afsigtslös viljas själfuppenbarelser, måste den blifva väsentligen ond, icke såsom en fransk tänkare har kallat den, "den bästa af världar", utan i egentligaste mening en jemmerdal, ett hem för lidande, elände och död. Han möter här, som han är, den kristna föreställningen om fallet, och detta förklarar hvarföre teologerna kunde långt bättre lida honom än den protestantiska och trinitariska Hegel. Men en afsigtslös och orolig vilja kunde om den vore medveten, icke vara annat än djupt olycklig; såsom icke begående medvetenhet om annat än sin egen brist på afsigt och vilja; hvila måste därför blifva dess mål. Men den medvetna viljan är föreställningen och följaktligen måste summan af denna sedelära blifva att det tänkande väsendets högsta mål är hvila. Men nu är föreställningen fri och behöfver icke sträfva till hvila, ty om den så gjorde, skulle den ju sträfva att upphäfva viljan, som är hvilans motsats.

Allt sedlighet måste därför leda till själf-förintelse, köttets dödande, såsom det heter i bibeln; naturens öfvervinande efter det hegeliska uttrycket. Om nu föreställningen icke bryr sig om att söka hvila utan låter sig viljan hafva sin oröy, antager den världen såsom den är, blir optimistisk, själfvisk och orättfärdig; optimismen gäller nemligen för Schopenhauer såsom synd, och deri har han från sin ståndpunkt nekligt rätt. Det finns två slags öndt i världen, det är objektiva, som har sin grund i viljans allmänna laglöshet, samt där orsaken till det är särskilda slagen af lidande, såsom smärta, passion, brist, dödo, s. v. och det subjektiva, som kommer deraf att föreställningen i sitt öfverdåd gör sig till ett med den arternas synd, såsom själfviskhet, laster, ondska, &c. &c. Sålunda blir världen en sammanfattning af alla öndt, och i verldsåskådningen pessimism; det sunda förnuftet och erfarenheten synes ju vitna för dess sanning. Men när man, speulerar i öfverupphöfvets till det onda, måste man betänka, att äfven om slumpen regerar världen, kan slumpen icke vrida dess högsta regent, som ordningen för det tillfälliga är öfver tillfälligheten (sjelf ty mått) absolut tillfälligt, som icke är underkastadt lag, då det icke tänka sig, och ligga utom all filosofi. Lagen för det tillfälliga måste frambringa en jemn vikt mellan godt och öndt, och vore det förra endast femtio procent mot det senare, så hade ingen rätt att kalla världen absolut öndt, ty vore så förhållandet, så kunde ju världen icke sägas vara till sitt väsende öndt, och om det goda vore tillfälligt, så vore väl det onda lika tillfälligt.

Föregående filosofen hafva sökt ursprunget till det onda dels i negationen, det vill säga upphäfvandet af det allmänna, dels i pluraliteten, som är upphäfvandet af det ena, vid det önda i goda och förnuftiga. Schopenhauer gör icke så utan söker att härleda allt det objektiva onda från viljans saknad af mål eller afsigt, samt det subjektiva eller personliga onda, derifrån att föreställningens i oträngdt mål gjort sig solidarisk med viljan, och han uppmärksam tydligt föreställningen att vända sig mot den samma, eller att sålunda i sedlig mening vända sig emot sig själf. Detta kan också föreställningen göra, efter

som hon är fri, ohh fri är hon, emedan det utom henne icke finnes någon lag, af hvilken hon kan styras. Men här inträder en ny svårighet, ty om också föreställningen icke regeras af någon yttre lag, bestämmes hon likväl af sina egna inneboende egenskaper, hvilka, till samman utgöra hvad man vanligen kallar en människas karakter. Om nu dessa egenskaper äro hvad Schopenhauer kallar viljans typiska objektivationer, så följer deraf att individens karakter icke kan undergå några förändringar: han är gifven, liksom trädet endast kan blifva det hvartill möjligheten ligger i dess frö, så att till exempel en ek icke kan blifva ett barrträd och omvänt. Menniskans karakter är hennes demon, ehuru, såsom Schopenhauer säger, vald af henne sjelf. Hvar till tjenar friheten i en sådan oföränderlig varelse, hvilken ingen uppföstran kan förbättra, ingen erfarenhet eller insigt rikta med fruktbarande lärdomar för lifvet? Hvilken sedlighet kunna vi vänta af en sådan varelse?

För att kunna besvara denna fråga, måste vi hafva klart för oss, att liksom den föreställande förmågan hos människan kan gå utöfver uppfattningen af de särskilda ting och höja sig till uppfattningen af allmänna föreställningar eller idéer, nemligen då hon intellektuellt taladt uppoffrar sitt sjelf, så kan också föreställningen såsom medveten vilja sedligt taladt afstå från sin sjelfviskhet, eller med andra ord vända sig emot sin egen karakter. Men båda handlingarna äro af transcendental natur, snarare ansatser och bemödanden än verkställda förrättningar, emedan en fullkomlig framgång är en omöjlighet. Och såsom det i den intellektuella utvecklingen finnes tre skeden, nemligen instinktartaad förnimmelse, erfarenhetskunskap, eller vetenskaplig insigt, och filosofisk spekulaton, så finnes det också i den sedliga utvecklingen tre skiften eller trappsteg, billighetens och rättvisans, välviljans eller kärlekens, och hvilans eller quietismens. Dessa grader hafva det gemensamt, att den naturliga viljan i hvarje skede är af föreställningen mer eller mindre upplyst om sin egen ondska och elände, hvilket, såsom vi eriura oss, består i viljans oro och oförmåga att gifva sig hvila. Det är den outtröttliga viljan, och icke den lätt uttröttade föreställningen, som lider af ledsnad, om hon har brist på föremål för sin

verksamhet; det är viljan, och icke föreställningen, som utkämpar lifvets strid och har en fasa för döden: följaktligen kan föreställningen blifva viljans lykta och ledare, såsom hunden leder och vägvisar den blinde. På de lägre stadierna sker denna ledning endast derigenom, att föreställningen skaffar viljan rörelsegrunder eller *motiv*, för de högre genom hvilogrunder eller *quietiv*. Ledsnad, kärlek till lifvet och fruktan för döden äro svagheter och laster, som hafva sin grund i dumhet, sjelfviskhet och feghet. »Det bästa i det menckliga lifvet är dess så mycket öfverklagade korthet.»

Hos djuren och vildarne är viljan, det vill här säga sjelfviskheten, allsmäktig: »du skall lida brist, förr än jag lider brist; du skall dö förr än jag dör.» Kärlek till lifvet är kärlek till sig sjelf och likgiltighet för andra. Menniskan lemnar detta stadium bakom sig när hon blir rättvis, det vill säga när hon erkänner att en annans »sjelf» är lika berättigadt som hennes eget sjelf, och frivilligt uppställer sådana gränser för sin egen vilja att den består till samman, med andras likaledes sjelfbegrensade viljor.

Annu långt högre än rättvisan stå kärlek och barmhertighet, ty de förutsätta sympati, det vill säga förmågan att af egen drift lida *med* andra, hvilken måste föregå lidandet för andra. Lidandet för andra, kristendomens *satisfactio vicaria*, är icke endast nyttigt, så vidt som det minskar summan af det menckliga eländet, men det är äfven en helsom öfning eller förberedelse för det tredje stadiet af sedlighet, hvilket är askesens eller den asketiska helighetens.

Våra läsare kunna må hända förvåna sig öfver att i medlet af det nittonde århundradet höra en man, som dertill icke tror på en personlig gud, tala om en helgelse genom späkning, sjelfviskhetens utrotande genom kärlek, och ett lidande icke endast med, utan äfven för andra. Men saken är icke ny i historien, och budhismens stiftare förde för 25 århundraden till baka aldeles samma talan. För hela denna äskådning gäller det att sjelfpålagdt lidande, ehuru det icke förmår minska eller lätta andras börda af lidanden, icke dess mindre är af det högsta sedliga värde, så till vida som det genom att döda köttet äfven kufvar och dödar viljan. Enslighet och betraktelse, försä-

kelse och fattigdom, kyskhet och till och med frivilliga späkningar, äro lika många tankens segrar öfver viljan, eller, om man så vill, viljans segrar öfver henne sjelf. Här till behöfs icke apparaten af klosterlefnad och dess stränga disciplin; midt i världshvimlet kan hvar och en låta sin vilja döda sig sjelf. Om kärleken till lifvet och ens eget jag äro källor till det onda, så måste kärleken till andra och till döden utgöra det sedliga goda. Sjelfmordet är endast ett sjelfviskt utsläckande af en enda lidandes lif, under det att tusen andra lefva kvar för att lida; döds-kärleken måste därför bestå i en ständig hemlängtan, till känslan liknande den kristnes, men utan hans himmelska mål. Ty hvad är själens hem enligt Schopenhauer? Något liknande Bud-dhas *Nirvāna*, säger han, hvarom vi icke kunna göra oss någon klar föreställning, men oss förekommer det förunderligt nära den absoluta intet. Men, tillägger han, om den transcendenten världen är Intet i deras ögon hos hvilka viljan regerar allrädigt, så är likaledes denna vår underbara och verkliga värld, med alla dess solar och vintergator, ett intet i deras ögon hos hvilka viljan funnit sin negation! Hvad *motiven* voro i den lägsta sedliga sfären, är det stora *quietivet*, själens längtan efter den eviga hvilan, för den högsta moraliska uppfostran. Vi dö antingen vi vilja eller icke: den stora kosmiska viljan verkar vår död, och det är ingen förtjenst hos oss att dö. Men sedan människan dör från sitt lif, åligger det henne att »lefva af sin död», genom att betrakta döden såsom sin stora hvila, sin slutstation på färdan, äfven om den blott vore en af de många anhalt-platserna för den eviga vilja som en gång blef hennes kropp och sålunda äfven verkade i hennes själ.

Sådana äro grunddragen i Schopenhauers etik. Om det någonsin kunde med rätt sägas att en kritik öfver ett filosofiskt system vore onödig »in för vårt lands filosofiskt bildade allmänhet», så vore det visserligen här. Vi hafva icke heller försökt något sådant, om än någon ting liknande ett personligt intryck skulle hafva trängt sig in i vår föregående framställning. En författare i *The North American Review* för juli detta år, hvars uppsats vi haft till ledning vid framställningen af den etiska delen, har för dem som vilja kunna fullt njuta af Scho-

penhauers verk, utan att löpa fara att deraf förvillas, utpekad två fel, från hvilka man icke lärer kunna frikänna denna märkvärdiga filosofi. Den första är att Schopenhauer företagit sig att på Kants ontologi eller lära om tillvaron bygga hvad Kant sjelf antingen icke kunde eller icke ville bygga derpå, nemligen ett metafysiskt system. Vi skola närmare förklara detta så: han hade att ådagalägga att världen är fenomenal, d. v. s. att vi ingen ting känna utom våra egna intryck, aldrig »tinget sjelft», och sedan han förklarat omöjligt att känna *das Ding an sich*, hade han deröfver uppgjort en spekulativ lära. Det andra felet är att han kallar all tings väsende för vilja, i stället för att kalla det vishet eller förnuft, *Nous* eller *Logos*, och att han, efter att hafva proklamerat viljan afsigts- och laglös, ändå talar om en progressiv följd af viljans sjelfuppenbarelser, så att formerna och lagarne för tanken, de stora logiska och matematiska nödvändigheterna, hvilka måste från evighet hafva funnits till, vare sig utom viljan eller inom henne, lemnas helt och hållet ur räkningen.

Här ligger i sjelfva verket orsaken till alla de motsägelser som finnas i Schopenhauers system. »Om vi,» säger den nyss citerade författare, »för ett ögonblick kunde föreställa oss, att Schopenhauer inrymt Ordet, *Logos*, vid sidan af den afsigtslösa viljan och framställt världen såsom en stridsplats för dessa kämpande och hvarandra inbördes förfullständigande grundsatser, då hade allt hvad han sagt om viljan synt oss vara fullkomligen riktigt. Det fins från denna synpunkt, ehuru icke från Schopenhauers egen, en omätlig skatt af slående sanning i denna lära om en blind och orolig makt, som uppenbarar sig i en blind och orolig värld, hvilken också derföre är en lidandets värld. Det är alldeles ovedersägligt, att de mesta lidanden, om icke alla, direkt eller indirekt äro uppsprungna ur olika former af sjelfviskhet eller sjelftillräcklighet. Från de oräkneliga eländen med hvilka den förste Napoleon hemsökt millioner människor, ända ned till de ösedda grymheter som beskrivas i Thomas Hood's »Sång om skjortan», voro alla verk af äregirigheten, som är sjelfviskhet, och af låfangan, som är sjelftillräcklighet. Och ehuru detta, såsom något som faller af sig sjelft, erkännes af hvarje man och

kvinnor, fortvara äreirighet och fåfanga att på alla möjliga sätt fostras, underhållas och uppeggas. Sjelfva skolbarnen få icke längre göra sin skyldighet utan att blifva prisfäktare. Belöningarna äro naturligtvis icke afsedda på att göra dem fåfanga och vinstgiriga. Det behöfves sanneligen icke en sådan beräkning, ty den öroliga, sjelftillräckliga viljan arbetar troget inom oss från vaggan till grafven, och de som bedja till Gud ske din vilje kunna icke se något skäl, hvarföre de icke skulle fortvara att lyda en annan vilja, hvars qväfvande och dödande är sjelfva grundväsendet i all sedlighet.

Vi kunna kanske nu börja att begripa sammanhanget med det stora inflytande som Schopenhauer ännu uti sin graf utöfvar öfver sina landsmän. Hans metafysiska system är vidunderligt, och man kan väl fråga sig hvar till det längre behöfs något metafysiskt system; vår tids människor hafva ju kemien och fysiken, naturvetenskaper och politisk ekonomi, med ett ord alla dessa profeter, hvilkas röster de måste höra för att kunna underlägga sig naturkrafterna, bygga jernvägar och samla rikedomar. Vi svara härpå att spekulatio- nen ligger lika djupt rotad i människosinnet som fantasien och gör samma nytta som konsten, icke att vara lifvets bröd men att vara dess vin. Den filosofiska horisonten är för ögonblicket tom: Hegel är förgäten, och vi tro ej att från någon svensk kateder utstrålat det stora ljus öfver världen som några af våra unga entusiaster vilja göra troligt. En metafysisk

spekulation kommer i alla tider att finnas, och hon har nog sin befogenhet: endast må ej hennes adepters, okunniga såsom blindfodde om allt som föregår omkring dem i lifvet och i vetenskapen, försöka bygga sina lärdomsslott på det tomma intet. Schopenhauers arbeten, med deras rika och mångfaldiga innehåll, äro en protest mot den gamla filosofiska metoden att konstruera logiska system utan sammanhang med verkligheten. Hans etiska system är förfärande, men ända anslår det tusentals sin- nen, hvilka med afsky vända sig bort från det tomma skrytet öfver vår tids förträfflighet, som, sjelft en qvarleva af en utlevad filosofi, ännu genjuder i tomma hjernor och hjertan. Men de hafva ju Mosen och profeterna: hvarföre hos en gudsförnekande svärmare söka den helgelse som kristen- domen mycket fullständigare och för bättre pris erjuder vår tids människor? Vi hafva ej här att försöka besvara denna fråga; vi skulle eljest hänvisa de frågande till dessa många tusende ärliga själar, hvilka skulle gifva sitt lif för att kunna tro hvad kyrkan bjuder dem, men som icke kunna det och ej heller kunna hyckla. Må hända är det bland sådana som Schopenhauer har sina mesta läsare: de behöfva, midt i en örolig och sjelfvisk verld, en uppbyggelse och en ledning till helgelse, utan kunna finna den i teologiska doktri- ner och kyrklig symbolik. Må hända har han för dessa verkat såsom en välgörande dam mot tidens verkliga sjelfviskhet, flärd och materialism, och för den skull skola säkert många synder varda honom förlätna.

Blick på pressen.

I anledning af den lilla *panic* med åtföljande räntestegring som i förra veckan inträffade i vår penningmarknad har ett rätt intressant meningsbyte egt rum mellan *Nya Dagligt Allehanda* och *Dagens Nyheter*, hvilken senare tidning synes hafva haft den lyckan att sedan någon tid förvärfa en varaktig medarbetare af första rangen i ekonomiska ämnen. Vi gå icke så långt som den först nämnda tidningen i att fördrå att Riksbanken, då sådant låter sig göra, skall anskaffa det för landets behof erforderliga beloppet af rörelsemedel — vi hysa

i bankfrågor såsom bekant något olika åsig- ter med denna värderade samtida — men då det behagat statsmakterna i vårt land att Svenska folkets representanter, eller riksdagen, skola genom riksbanken drifva penningrörelse och konkurrera med de enskilda bankhusen, synes man nästan kunna fördrå att riksbanken åtminstone afhåller sig från sådana åtgärder som obehöfligt besvara penningmarknaden. Det är likväl detta som skett, icke genom den upprepade höjningen af diskontsatsen, ehuru derom kan vara åtskilligt att säga, utan genom det

fullkomligt oförsvarliga höjandet af inlåningsräntan, åtgärder som jemte åtskilligt annat icke torde blifva utan allt inflytande på riksbankens framtida ställning. I afvaktan på tillfälle att, för egen del upptaga denna viktiga fråga i något större omfång, skola vi här återgifva en del af *Dagens Nyheter*s uppsats i ämnet förliden onsdag:

»Af en banks tvenne funktioner, att upplåna och utlåna penningar, är otvivelaktigt frågan om penningars upplånande den som mest inverkar på allmänna penningställningen, och denna inverkan är större i samma förhållande som bankens egen kredit är stor och oomtvistad. Om en bank med fullgod kredit sätter sitt diskontot för högt, så inträffar deraf ingen ting värre än att man låter den behålla sina penningar, ty andras penningar äro fullkomligt lika goda för den lånsökande. När tälflan finnes, så rättar sig en oskäligen förhöjning i diskontot själf, och skadan blifver af föga nämnvärd betydelse. Men om en bank är i åtnjutande af den allra bästa kredit, och dertill bjuder en hög ränta, så är det solklart att genom en dylik åtgärd vållas större rubbning i penningmarknaden än genom höjande af diskontot. Riksbanken har icke velat anlita sina reserver för att komma i tillfälle att bättre än hittills underlätta allmänna rörelsen. Den har helt enkelt genom beslut sistlidne lördag själf uppträdt som ifrig *låntagare* hos den stora allmänheten genom att höja sin upplåningsränta till 5 procent.

Redan den 9 oktober höjde riksbanken sin depositionsränta från 4 till 4½ procent och endast fjorton dagar senare från 4½ till 5 procent. Efter denna snabbhet i tillvägagående, och då redan lemnade uppgifter visat, att den i september öfverskridna sedelutgifningsrätten blifvit återförd till sina behöriga gränser, må vi bekänna att vår förundran nått den höjd, att ingen annan fullmäktiges åtgärd i detta ämne kan vidare öfverraska oss. Landets hufvudbank har uppträdt såsom lånsökande till en ränta, som för några få månader sedan icke stod att erhålla då man fordrade riktigt goda säkerheter. Den närmaste följden häraf blifver, och har redan visat sig, att de institutioner och bankirer, som icke hunnit förvärfa, om än de onekligen förtjenua, en stadgad kredit, måste öfverbjuda riksbanken, icke för att erhålla nya insättningar utan för att få behålla de gamla depositionerna,

till hvilka riksbanken friar. När för tvenne veckor sedan *Englands bank* blef hårdt anlita, höjdes diskontot till 7 procent, *hvarjemte* Englands bank mot säkerhet af statspapper själf upptog ett lån å 700,000 pund sterl., lika med *tolf millioner sex hundra tusen rdr.*, allt i syftning att kunna tillfredsställa utlåningen. Man anser sig i Englands bank sakna rättighet att, då man själf får bestämma vilkoren, ställa sig så, att den dagliga diskonteringen kommer på half ranson. Man anser sig icke heller böra mot hög ränta tillocka sig de många små besparingarna för att fylla en tillfällig brist på fonder. Men dessa åsichter delas icke af styrelsen öfver Sveriges riksbank, utan den går i *spetsen för räntans uppjagande* och penningställningens försvarande. Denna är lyckligtvis icke värre, efter vårt bedömande, än att inträffade förvecklingar reda sig själfva; men sker annorlunda, så vet affärsverlden hvem den har att tacka för åtgärder, som skada den allmänna rörelsen, utan att gagna riksbanken. Att riksbanken ytterligare inom kort tid höjt diskontot eller krediträntan var en naturlig följd af den *hoga upplåningsränta*, som den själf pålagt sig.»

I *Göteborgs-Posten* läses följande lilla artikel under rubriken *Carl X Gustafs staty i Malmö*:

»Emot planen till resandet af denna staty uppträder en insändare i danska »Dagbladet», hvilken anser, den samma, lagd till »lotskriget», vara en yttring af ovänlighet mot Danmark, all den stund denna staty i Skåne, som af Carl Gustaf »annekterades» från Danmark, barnsligt nog förklaras af ins. vara så godt som en hånfull utmaning. — Att här i Sverige ingen tänkt sig denna staty kunna eller böra uppfattas annorlunda än som ett minne af den kung, hvilken åter gjorde den svenska delen af den skandinaviska halfön till hvad den fordom varit, ett afslutadt helt, och ingalunda som en utmaning, behöfva vi väl knappast säga. »Dagbladet» gör också själf den befogade anmärkningen: »I den hyllning som visas i dylika historiska förherliganden bör man ej lägga för mycket vikt, framför allt icke någon aggressiv tanke. Vi påminna om de festligheter, hvarmed Köpenhamn år 1859 firade 200:de årsdagen af segren öfver Carl X Gustaf, och i hvilka vi danske skandinaver likväl endast ville se en fosterländsk hyll-

ning åt stora minnen, hvilka visserligen voro rent *danska*, men ej innehöllo något hot mot svenskarne som sådana». — För egen del anse vi det naift att från dansk sida beskärma sig öfver denna sak. Låtom oss, hvar för sig, hylla våra stora *minnen*, ty det värmer fosterlandskänslan och håller nationen vaken; men låtom oss upphöra med all ömsesidig snarstuckenhet och aldrig lemna ur sigte, att vår framtid är gemensam.»

Vi kunde hafva litet att anmärka vid den sista frasen om den gemensamma framtiden, men då vi sjelfva inom kort ämna till behandling upptaga en särskildt för ögonblicket vigtig sida af denna mycket omhandlade framtids-gemensamhet, nemligen försvarets, skola vi denna gång helt enkelt gå den saken förbi. Hvad deremot talet om den »hänfulla utmaningen» beträffar, så lärer väl den komma från den danska folkrepresentationen, då Rigsdagen förleden vår företog sig att genom en polisordning ensidigt afgöra en internationel fråga, midt under derom pågående underhandlingar mel-

lan de båda rikenas regeringar. En barnslig, om ock ej hänfull, utmaning ligger vidare deri att den danska pressen företager sig att gifva oss goda råd i saker som icke angå någon annan än oss sjelfva. Malmö är, tack vare Carl Gustaf, en svensk stad, icke en dansk dependens, och har varit det oomtvistadt i mer än två sekler; vi hafva rätt att der uppresa hvilka statyer vi behaga, utan att sådant kommer någon annan vid. För egen del äro vi ingalunda några svärmiska anhängare af det moderna statyresandet, men då fråga om en minnesvård åt Carl X Gustaf en gång blifvit väckt, anse vi det rätt illa om den skulle falla, ty så mycket känna vi våra ädla gran- nar, att en sådan undfallenhet endast skulle öka deras höga tanke om sig sjelfva, och vi skulle då snart få höra sägas, att svenskarne icke *vågade* gjuta en bronsstaty, för att icke ådraga sig sina danska vänners miss- hag. Så långt äro vi väl ändå icke komma i underdånighet, trots lotsfrågan och åtskilligt annat.

Strödda underrättelser.

Om georgiska språkets ställning.

En rysk språkforskare A. Zagareli har nyligen vederlagt Bopps åsigt om ett indogermaniskt och Max Müllers om ett turaniskt ursprung för detta språk. Ehuru väl Zagareli medgifver att grusiniskan har många lexikaliska element gemensamma med indogermaniska och många grammatikaliska former gemensamma med turaniska, tror han likväl icke på den förstas förvandskap med de båda språkstammarna. Såsom ensam berättigad förklarar han den af Schleicher, Pott, Friedrich Müller i Wien och andre representerade åsigt, efter hvilken de kaukasiska språken utgöra en enstaka stående språkgrupp.

Färgad ost. Redan för längre tid sedan talade man om en med fuchsin (anilin) färgad cervelatost. På den senaste tiden har ett fall blifvit konstateradt der arsenikhaltén af den för detta ändamål använda fuchsinen framkallat förgiftningsfö- nomen hos personer som ätit af färgad

cervelatost. Man igenkänner lätt sådan ost derpå att om den skäres, snittytan också sedan osten legat en tid förblifver röd, under det att ofärgad cervelatost efter någon tid på snittytan antaga en i grått stötande färg.

Brottmålsstatistik. Mr Luke Ower Pike visar i ett nyligen utgifvet arbete öfver brottmålsväsendet, att ej endast de svåra förbrytelserna, såsom rof och mord, utan äfven de lägre, såsom tjufnad, bedrägeri och förgiftning, hafva aftagit med tilltagandet af civilisationen.

Innehåll:

	Sid.
Konungens befallningshafvandes femårsberättelser. II.	689.
Arthur Schopenhauers filosofi	695.
Blick på pressen	702.
Strödda underrättelser:	
Om georgiska språkets ställning, m. m.	704.